TERMINOLOGIE, SEMANTICĂ ŞI LEXICOGRAFIE

ALEXANDRA STANCA

Cuvinte-cheie: *terminologie, semantică, lexicografie*

Disciplină relativ nouă, terminologia se confruntă cu oarecare dificultăţi în a-şi câştiga un loc propriu între disciplinele derivate din lingvistică şi care se ocupă în special de aspectul lexical al fenomenelor de limbaj. Unii au văzut în terminologie o formă de lexicografie tehnică, alţii au confundat-o cu o semantică aplicată la discursul tehnic. Aceste discipline au legături strânse cu terminologia, dar a nega specificitatea terminologiei înseamnă a o priva de marja de autonomie de care aceasta are nevoie pentru a aduce serviciile scontate.

1. Semantică şi terminologie

Semantica apare ca studiul general al relaţiilor între semnele lingvistice şi referenţii lor. Scopul semanticii este acela de a determina cum s-a ajuns la asocierea dintre un semn lingvistic şi un referent, altfel spus, cum am ajuns să numim un scaun – *scaun*. Semantica presupune, deci, o dimensiune diacronică esenţială. După opinia lui Robert Dubuc, nu putem studia legăturile dintre semne şi referenţii lor fără a ne raporta la istorie. După ce originea cuvântului a fost stabilită, semantica trebuie să umărească evoluţia cuvântului pentru a-şi da seama dacă realităţile cărora li s-a aplicat cuvântul s-au extins sau nu. Relaţiile dintre semne şi referenţi se grupează în

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

funcţie de diferite tipuri de raporturi: propriu/figurat, animat/inanimat, abstract/concret, parte/întreg, cauză/efect etc[1].

Atitudinea terminologiei faţă de termen va fi diferită. Preocupată în special de situaţia de comunicare, terminologia nu va recurge decât întâmplător la diacronie. Am putea chiar spune că terminologia este esenţialmente sincronică. Pe de altă parte, relaţia semnului cu diferiţii săi referenţi nu o interesează decât în măsura în care poate asocia unui semn dat trăsături semantice ale obiectului care trebuie denumit. Faptul că cuvântul ar putea avea şi alte sensuri în alte domenii nu interesează. Terminologul care doreşte să studieze un termen în toate accepţiunile sale va trebui să-l claseze în limba de specialitate pertinentă.

Autorul mai sus citat face distincţia între rolul semanticianului şi cel al terminologului: „***Semanticianul*** se lasă ghidat de firul conductor al sensului pentru a ajunge la limbile de specialitate; ***terminologul***, aflat deja în contextul limbii de specialitate, caută să identifice o serie de trăsături semantice sub o etichetă dată, fără a se preocupa de filiaţia sensurilor. ***Terminologul*** împrumută de la ***semantician*** tehnicile de analiză pentru a repera trăsăturile semantice legate de un termen şi pentru a-i determina eficacitatea. Acesta nu are în schimb misiunea de a justifica, nici de a explica prezenţa unui anumit termen care desemnează o anumită realitate: el face doar o constatare”[2]. Aşadar, relaţia nume/obiect denumit îi reduce acestuia aria de cercetare, de unde şi interesul pentru sinonimie şi polisemie, care sunt aspecte importante ale acestei relaţii. ***Semanticianul*** inventariază, de asemenea, limbajul în funcţie de câmpurile semantice pentru a circumscrie sau a organiza noţiuni conexe. În cursul acestei operaţiuni, semanticianul regrupează termeni înrudiţi în funcţie de trăsături comune. Pentru ***terminolog***, această regrupare are ca scop diferenţierea noţiunilor înrudite, care din această cauză pot fi confundate când e vorba de modul de folosire. Astfel, el va încerca să selecteze toate trăsăturile susceptibile de a distinge fiecare termen al câmpului semantic studiat. Acest demers îi va folosi în studierea

[1] *Op. cit.*, p. 16.
[2] *Op. cit.*, p. 17.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

falsei sinonimii. Pe lângă aceasta, compararea câmpurilor semantice în limbi diferite permite confruntarea diferitelor decupaje ale realului pentru a le putea pune de acord la nevoie. Acest demers de conciliere îl obligă câteodată pe ***terminolog*** să creeze noi termeni pentru a desemna noţiuni care nu au echivalent într-una dintre limbile cu care lucrează. Semantica îi va veni aici în ajutor pentru a plasa cuvântul creat, prin extensie de sens, în prelungirea logică a evoluţiilor deja existente şi pentru a evita polisemia în interiorul aceluiaşi câmp semantic.

În concluzie, semantica şi terminologia se disting prin natura şi obiectul lor de studiu. ***Semantica*** este o disciplină intralingvistică, de vreme ce se referă la limba concepută ca un sistem. ***Terminologia*** este o disciplină extralingvistică, de vreme ce se referă mai întâi la situaţia de comunicare. De aceea, ea lucrează întotdeauna din perspectiva limbii de specialitate, concepută nu ca un sistem, ci ca un mijloc de comunicare.

În ceea ce priveşte obiectul de studiu, cele două discipline studiază relaţiile dintre semne şi referenţi, dar dintr-un unghi diferit. Tot Dubuc observă că ***semantica*** studiază aceste relaţii structurând sau explicând raportul semn/referent prin analiza fenomenului polisemic, sau prin regruparea de semne conexe în cadrul aceluiaşi câmp semantic, pe când ***terminologia*** reţine în special relaţia ono-maseologică, adică, plecând de la referent, caută semnul lingvistic care îl desemnează. Ea le asociaza fără a explica această asociere. Dacă e vorba de o relaţie polisemică, ea va încerca să delimiteze net aria fiecărui referent reprezentat de acelaşi semn. Ea va acorda o importanţă deosebită semnelor multiple care se aplică aceluiaşi referent, adică sinonimelor. Dacă trebuie creat un termen pentru un referent care duce lipsă de nume, ***terminologia*** va procura, cu materialele pe care limba i le pune la dispoziţie, semnul corespunzător[3].

Pe scurt, putem spune că ***semantica*** şi ***terminologia*** se diferenţiază esenţialmente prin felul în care concep relaţia semn/referent; ***semantica*** explică această relaţie, ***terminologia*** o aplică.

[3] Robert Dubuc, *op. cit*., p. 18.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

2. Terminologie şi lexicografie

Prin natura lor, ***terminologia*** şi ***lexicografia*** sunt destul de strâns legate între ele; este vorba de două practici a căror materie fundamentală o constituie cuvintele. În vreme ce ***lexicografia*** priveşte cuvintele din punctul de vedere al lexicului, adică în calitate de ansamblu de care dispune o comunitate pentru nevoile sale de comunicare, ***terminologia*** priveşte cuvintele din punctul de vedere al vocabularului, adică în calitate de ansamblu delimitat de o situaţie concretă de utilizare. Termenii LEXIC şi VOCABULAR sunt folosiţi aici în accepţiunea lor lingvistică. În terminologie, aceşti termeni au o accepţiune diferită.

Această legătură între terminologie şi situaţia de comunicare ţine de funcţia sa denominatoare şi de nevoile utilizatorilor. Va trebui deci delimitat conţinutul noţional al termenului în situaţia de folosire, care îi oferă o coloratură specială. Aceasta permite terminologiei să rămână în pas cu limba vie şi să remedieze decalajul dintre dicţionare şi utilizarea reală. În acest mod, analiza sa va fi mai mult axată pe studiul termenului *in vivo*, în timp ce lexicografia se va preocupa întotdeauna să circumscrie aria noţională totală a cuvântului pentru a-l studia *in vitro*.

În fond, pentru terminolog, situaţia extralingvistică a lucrurilor care trebuie denumite este aceea care structurează vocabularul considerat ca un ansamblu de semne utilizate pentru a denumi, în concordanţă cu realitatea: maşini, obiecte, operaţiuni. A admite o terminologie fără concordanţă constantă cu experienţa, fără legătură cu realitatea ar însemna să negăm însăşi natura acestei discipline.

Terminologia şi ***lexicografia*** se disting în mod esenţial prin finalitate. În timp ce ***terminologia*** este onomaseologică, adică porneşte de la noţiune pentru a ajunge la semn, ***lexicografia*** este semaseologică, adică porneşte de la semn, pentru a ajunge la noţiune. ***Terminologia*** este supusă unor funcţii de expresie şi comunicare. Utilizatorul produsului terminologic nu este în mod necesar în căutarea unei definiţii, ci a unui nume. El are nevoie de mijloace verbale pentru a-şi coda mesajul. Utilizatorul produsului lexicografic

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

nu are aceleaşi nevoi. El are nevoie de unelte pentru a înţelege, pentru a cunoaşte sensul unui cuvânt necunoscut. Lexicografia îndeplineşte aşadar o funcţie de decodare. Această diferenţă de finalitate va justifica mai apoi diferenţele metodologice între cele două discipline.

În *Manuel pratique de terminologie*, Robert Dubuc stabileşte câteva metode de lucru[4]:

Stabilirea nomenclaturii. Pentru terminolog, în această etapă, este vorba de reperarea, într-un corpus dat, a termenilor proprii domeniului şi care se situează în aria sa de cercetare. Lexicograful, pe de altă parte, cercetează termenii care au o valoare semantică semnificativă. Cuvântul este interesant în funcţie de sensul sau sensurile sale, în toate situaţiile de comunicare.

În practică, această diferenţă de abordare se va traduce prin prezenţa, în nomenclatura terminologică, nu doar a termenilor de nivel conceptual care acoperă noţiunile-bază ale domeniului, ci şi a termenilor de nivel funcţional care apar ca idiotisme tehnice. Formele sintagmatice vor fi privilegiate, chiar dacă gradul lor de lexicalizare ar putea fi relativ scăzut.

Decupajul unităţilor. Acest demers duce la distincţia dintre unitatea terminologică şi unitatea lexicală. Unitatea terminologică fiind legată de necesitatea de a exprima realităţi proprii domeniului într-o situaţie concretă de funcţionare, va afecta forma sintagmatică mai adesea decât unitatea lexicală şi gradul acesteia de lexicalizare va putea fi mai scăzut.

Dacă gradul de lexicalizare al unităţii terminologice poate fi mai scăzut decât cel al unităţii lexicale, trebuie totuşi să existe un prag minim de lexicalizare pentru a se distinge de unitatea de discurs.

Tehnici de analiză. Analiza lexicografului vizează să circumscrie aria noţională a unui cuvânt. Pentru a reuşi, trebuie descoperite toate sensurile, astfel încât să se poată stabili profilul semantic complet al cuvântului studiat. Lexicograful se dedică unei examinări extensive pentru a identifica aceste sensuri şi pentru a le aşeza apoi

[4] *Op. cit.*, p. 19.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

într-o ordine logică. Întregul proces de analiză trebuie să ducă la elaborarea unei definiţii obligatoriu echivalente din punct de vedere semantic cu unitatea studiată în diferitele sale contexte de utilizare, ilustrate, la nevoie, prin exemple.

Pentru terminolog, analiza are ca scop facilitarea dezvoltării semantice a termenilor găsiţi în stadiul de reperaj sau de stabilire a nomenclaturii. Situaţia în care termenul a fost găsit va furniza elementele noţionale care vor permite asocierea dintre un termen şi un conţinut semantic destul de precis, fie pentru a-i găsi un corespondent într-o altă limbă, fie pentru a da numele potrivit obiectului care trebuie denumit. Procesul de analiză terminologică vizează deci în special să identifice conţinutul noţional. Nu este vorba atât de a defini, cât de a stabili trăsăturile semantice importante, cum ar fi natura, scopul, funcţia, materia etc. Pentru terminolog, contextul este vectorul trăsăturilor semantice care permit asocierea dintre termen şi noţiune într-o situaţie de comunicare.

Aceste diferenţe de abordare explică şi diferenţele între definiţia terminologică şi cea lexicografică. Aceasta din urmă trebuie să furnizeze un profil semantic complet al cuvântului, acoperind toate accepţiunile sale. Pentru terminolog, definiţia este o sinteză a trăsăturilor semantice ale unui termen într-o situaţie de comunicare. De aceea, terminologul, atunci când foloseşte o definiţie lexicografică, trebuie să facă întotdeauna referire la contextul său propriu de utilizare.

Lexicografia face din explicaţia din dicţionar nucleul său fundamental de informaţie. Redactarea acestei explicaţii este supusă unor reguli bine definite cu scopuri pedagogice; aceasta urmăreşte să aducă la cunoştinţa cititorului sensul sau sensurile cuvântului pe care nu îl cunoaşte, altfel spus, semnificaţia exactă. Definiţia constituie partea esenţială. Pe această informaţie se grefează informaţii gramaticale (categorie, gen, număr), indicaţii de pronunţare, note etimologice şi câteodată anumite observaţii enciclopedice. Sensurile menţionate trebuie, de asemenea, să facă obiectul unei anumite ierarhizări în funcţie de criterii fie istorice, fie logice. Exemplele vor ilustra, cel mai adesea, aceste diferite sensuri. Explicaţia din dicţionar este

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

identificată prin intermediul cuvântului pe care îl defineşte. Pentru substantive, el va lua adesea forma unui pivot în jurul căruia vor veni să se aşeze formaţiuni sintagmatice derivate.

Pentru a rezuma, putem spune că explicaţia din dicţionar este sintetică (este construită în jurul unui cuvânt pivot), pedagogică (precizează sensurile şi condiţiile de utilizare în discurs) şi exhaustivă (dă toate sensurile).

Pentru terminolog, fişa terminologică este unitatea de bază a informaţiei. Aceasta fişă este în special o constatare a utilizării în situaţia de comunicare. Ea vizează să furnizeze utilizatorului numele obiectului care trebuie denumit, datorită utilizării unui context ale cărui trăsături semantice justifică asocierea termen-noţiune. Fiecare fişă terminologică nu tratează decât un sens. Unitatea terminologică este prezentă în ordinea sa sintagmatică normală. Marca gramaticală, marca de utilizare nu figurează decât dacă acestea au o incidenţă terminologică particulară, ca de exemplu genuri schimbătoare, utilizări terminologice paralele în funcţie de regiuni sau de profesii. Situaţia de comunicare este întotdeauna prezentă prin domeniul de utilizare.

Rezumând, putem spune că fişa terminologică este monosemică (nu tratează decât un singur sens), situaţională (nu este valabilă decât pentru contextul citat) şi reprezintă un instrument de codare (permite asocierea termen-noţiune).

Instrumentul de bază al lexicografiei este dicţionarul, «o colecţie» de cuvinte, în general clasate în ordine alfabetică. Dicţionarul este un instrument de fixare a modului de folosire a limbii. El dă o viziune imobilă a lexicului la un moment anume din evoluţia sa. Desigur, dacă comparăm acelaşi cuvânt în două ediţii consecutive ale aceluiaşi dicţionar, găsim schimbări: sensuri desuete care dispar, altele noi care apar. Dar lectura în sine dă impresia că s-a ajuns la un punct final pe care nimic nu-l va schimba.

Instrumentul produsului terminologic este fişierul, regrupare de fişe terminologice organizate după diverse criterii. Aceste fişiere pot fi artizanale sau informatizate. Fişierul este o entitate în continuă devenire. El se îmbogăţeşte pe măsură ce cercetarea avansează.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

„Epurări" periodice permit eliminarea fişelor care nu mai sunt pertinente. Fişierul se poate menţine astfel actual.

Din fişierul terminologic se pot extrage vocabulare şi lexicuri pentru diverse utilizări speciale. Aceste lucrări se înrudesc, în ceea ce priveşte forma, cu lucrările lexicografice, dar, în ceea ce priveşte conţinutul, ele îşi păstrează orientarea net terminologică.

Terminologia îşi asumă ca element de bază intervenţia conştientă în dezvoltarea limbilor, principiu numit de Wüster „formarea conştientă a limbii". Ea se ocupă astfel cu stabilirea a „ceea ce trebuie să fie" şi lucrează în mod conştient prin intervenţia asupra limbajului în scopul de a-i da o anumită direcţie. Terminologia este deci voit prescriptivă. S-a afirmat adesea că terminologia are două funcţii: reprezentarea cunoaşterii şi transferul său[5]. Este cunoscut faptul că terminologia s-a născut dintr-o necesitate practică a specialiştilor de a stabili o comunicare căreia să-i fie garantată univocitatea. Această cerinţă, condiţionată de caracteristicile subiectului şi de functionalităţile comunicării, a avut ca rezultat o voinţă unificatoare pe mai multe niveluri. Ea poate fi reprezentată pe o axă care pleacă de la unificarea totală – ilustrată prin nomenclaturile internaţionale – şi ajunge la cuvintele comune, trecând prin termenii specializaţi – mai mult sau mai puţin imobili, în funcţie de termenii şi de discursul în care sunt folosiţi.

Bibliografie

Cabré, Maria Theresa, *Sur la représentation mentale des concepts: bases pour une tentative de modélisation*, în „Le sens en terminologie", Presses universitaires de Lyon, 2000.

Ciobanu, Georgeta, *Elemente de terminologie*, Timişoara, Editura Mirton, 1998.

Dubuc, Robert, *Manuel pratique de terminologie*, Brossard (Québec), Linguatech, 1992.

Rey, Alain, *Terminologies et terminographies*, în „La banque des mots", nr. 10, 1975.

[5] Maria Theresa Cabré, *Sur la représentation mentale des concepts: bases pour une tentative de modélisation*, în „Le sens en terminologie", Presses Universitaires de Lyon, 2000, p. 36.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)

Resumé

La terminologie est un domaine d'une grande importance culturelle et économique. Elle est une discipline qui appartient à la même famille que la linguistique et son objet d'étude est la communication spécialisée. Son instrument est le terme et elle peut apparaître au niveau intralingual ou interlingual. Elle est subordonnée à une fonction d'expression et de communication, elle a une importante dimension pratique qui doit tenir compte des besoins d'expression des locuteurs. La cellule de base de la terminologie est la fiche terminologique. La terminologie présente des points communs avec la sémantique et la lexicographie sans pour autant s'y confondre.

BDD-A12959 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:57 UTC)